

L'especialització de la indústria manufacturera catalana

I. Busom, A Gratacòs i J. Sogues

L'ESQUEMA de l'exposició seria el següent: un primer plantejament de per què surt aquest llibre, on s'emmarca; un segon apartat serien els objectius que es pretenien en aquest cas concret, i el marc teòric on se sustenta el llibre.

Una segona part seria l'instrumental utilitzat, i dintre de cada una de les parts que té el llibre, és a dir, d'especialització interior i internacional de la indústria catalana, aniríem col·locant com s'ha utilitzat aquest instrument bàsic.

Comencem bàsicament pel primer punt, o sigui, objectius d'un projecte en el qual s'emmarca aquest llibre, un projecte que tenia tres fases successives, i aquest és el producte de la primera fase. El projecte, globalment, tenia la intenció de l'anàlisi específica d'especialitzacions internacionals, d'una perspectiva concreta que és la perspectiva de la introducció de tecnologia i la utilització de la tecnologia.

La primera fase del treball era l'anàlisi de fonts estadístiques, quantificació de variables i formulació de primeres hipòtesis generals quant a teories del cicle del producte desenvolupades per diferents autors, i la formulació d'aquestes hipòtesis, en concret, a Catalunya. Hi havia tres etapes successives previstes: una primera etapa d'anàlisi i quantificació de variables bàsiques, per analitzar després els models o les hipòtesis que ens plantejàvem; una segona fase d'aprofundir sobre aquestes hipòtesis i una anàlisi de comportaments i d'introduccions de tecnologia; i una tercera fase de tendències i, si més no, de polítiques industrials concretes.

I aquesta és la primera fase, és a dir, la fase quantitativa i de formulació de primeres hipòtesis, en la qual hi ha un model o un marc teòric fonamental, que és el marc que sustenta amb les hipòtesis i teories el cicle del producte.

Faré una breu descripció de com surten i sota quines variables es consideren aquestes hipòtesis; després faré una anàlisi d'instruments bàsics, i finalment pas-

sarem a l'anàlisi més concreta de parts. Les teories del cicle del producte són desenvolupades des de fa molt de temps per diferents autors, primen la tecnologia sobre altres dotacions de recursos bàsics treball capital. No vol dir que no es tingui en compte la dotació de factors, sinó que s'espera que aquesta tecnologia és la que motiva en bona part el pas de produccions a estructures de comerç, i en definitiva a especialitzacions internacionals entre països avançats, països intermedis i països perifèrics o en vies de desenvolupament.

Es considera que hi ha tres etapes successives a nivell de grans fases, que són les següents: Una primera fase, que és la introducció de nous productes que es fonamenta en països més o menys avançats, i són aquells que tenen els recursos de capital necessaris per a introduir innovacions i desenvolupament de nous productes. Aquests països són els que desenvolupen uns sistemes tecnològics que, a la vegada, en una primera etapa realitzen produccions en petita escala que són introduïdes en països avançats, donat que són productes relativament sofisticats, de capital o consum, però amb uns mercats d'uns nivells de vendes relativament elevat. Hi ha una segona etapa d'estandarització de producte, en la qual les produccions per països avançats comencen a haver-hi exportacions a països intermedis donats en mercats relativament petits, però que tenen un nivell adequat de desenvolupament. I una segona fase, en la qual la tecnologia es traspasa de país a país, o de grup de països a grup de països, en els quals el mercat ja comença a ser bastant ampli, en els quals comença a poder-hi existir la producció en massa d'aquests productes, i aleshores tenen molt més en compte qüestions com economia d'escala, condicions de producció, que repercutiran en estructures de costos, i és quan els països intermedis tenen, en bona part, bastants coses a dir. Llavors es produeix el canvi, la substitució d'importació d'aquests productes per començament de produccions internes, bé sigui per empreses locals, bé sigui per empreses que abans eren importadores, i, al llarg del temps, aquestes empreses mateixes han passat de ser importadores a productores, i més tard passaran a ser exportadores, segons si aquell producte, tecnològicament, vagi es sent més madur en el cicle. En aquesta segona, tercera, etcètera fases es podrien distingir determinats nivells de fase que estarien sempre en funció de les economies d'escala que es vagin assolint, en les millores tècniques d'aquesta producció, amb l'estructura de costos interns, per fer front a la producció d'aquests productes, i en bona part d'una sèrie de condicions bàsiques d'infraestructura, d'indústria bàsica auxiliar per a fer front a aquests mateixos, és a dir, un conjunt de variables que en definitiva ajudi a aconseguir economies d'escala a la producció.

Aquestes serien les fases successives que anirien passant de produccions de països a països, i que estructurarien el comerç d'aquest mateix grup de països, és a dir, els països avançats, teòricament, anirien substituint produccions determinades en funció del grau de maduresa d'aquests productes, per passar a produccions de països, intermedis, que així anirien substituint mercats i estructures productives i comercials, en definitiva.

Aquest és el gran ventall on ens hem estat movent al llarg de tot el treball, aquest és l'esquema bàsic d'hipòtesi. Anem ara a considerar quin tipus d'instrumental ens feia falta per a intentar aplicar a la indústria catalana aquestes teo-

ries. Aquí estem jugant amb dos tipus d'instrumental, tipus d'instrumental que teòricament es podria anar adaptant en funció de què anem a analitzar. Hem quedat que hi ha dues qüestions bàsiques: una és l'aspecte tecnològic, i l'altra les característiques mateixes de l'estructura industrial. És a dir, hi ha una sèrie de variables tradicionals que s'han anat utilitzant per a l'anàlisi d'estructures industrials que hauríen d'anar o hem anat perfilant de cara a la utilització en aquest treball concret. Les fonts o l'instrumental bàsic es pot dividir en quatre, cinc o sis grups, és a dir, variables de població-ocupació, diríem, variables de valor afegit, variables d'importacions de mercaderies i d'exportacions de mercaderies, inversions amb actius fixos, inversions estrangeres i despeses de tecnologia, intensitat de capital dels sectors. Segurament que hi ha moltes altres variables, com nivells de preus, o comparacions de nivells de preus, etcètera, però que, tanmateix, aquestes són un ventall possibilista de variables a tenir en compte per a emmarcar-les dintre de les teories inicials.

Els primers problemes que se'ns havien plantejat eren sobretot de quantificació d'aquestes variables, donada la dispersió actual de l'estadística al país, i més, la dispersió de fer una sèrie de quantificació homogènia de variables i de regionalització, provincialització i municipalització, en alguns casos, d'algunes variables, donat que, paral·lelament a això —i aquí està en annex— intentàvem, doncs, fer unes breus anàlisis de localització industrial i dimensió industrial a Catalunya. Un dels primers problemes bàsics, sota l'homogeneïtzació d'aquestes variables, era la classificació d'activitats utilitzades, i aquí ens movíem des de fonts estadístiques que contemplaven classificacions nacionals d'activitats econòmiques de l'any 52-74, classificacions de partides aranzelàries, capítols, posicions, etc., a estadístiques de comerç internacional i estadístiques industrials internacionals. El primer problema era d'homogeneïtzació, o de taules de conveusió d'aquestes diferents classificacions, i finalment vam optar per actuar a dos nivells: a nivell d'un sector industrial manufacturer després de diferents agregacions i desagregacions, i d'altra banda, a una altra font a través del comerç, amb actuacions de partides aranzelàries. Un altre segon problema era que, normalment, les estadístiques es van elaborant amb la base d'Estat espanyol, i hi ha moltes fonts que quan es baixa a nivell territorial perden molts graus de fiabilitat, i s'han de tenir en compte aquestes pèrdues de grau de fiabilitat quant a treballar a nivell del conjunt de Catalunya, de "província" o de comarca. Un altre problema era els diferents criteris quant a l'elaboració de les fonts estadístiques bàsiques, és a dir, tot aquell ventall inicial que exposava, donat que les definicions de les variables són, sovint, molt diferents, i per tant, s'hi inclouen coses que, normalment, es dissimulen. Aquests problemes els hem anat resolent en base a dos criteris bàsics. El primer criteri era sempre conservar la coherència, la petita coherència interna que podien tenir les fonts estadístiques, i això volia dir treballar bastant a nivell de relacions i en cada una de les fonts, i fer estimacions, quan calia, de xifres absolutes. Això és el primer gran ventall de variables que podríem dir internes a l'estructura industrial catalana —i dic internes quant a ocupació, producció, valor afegit i estructura de costos. Quant a comerç, no hi havia tants problemes ja que les xifres de comerç vénen per partides aranzelàries, i el que sí que sempre és el problema metodològic d'actuar amb xifres de comerç exterior catalanes, resulta amb quines són les empreses

localitzades amb seu social a Catalunya i les que no. Aquest és el primer problema bàsic, diríem, d'utilització de les xifres de comerç, però que, en fi, donats els altres, tampoc no és massa greu. Jo diria dos fronts. Un, actuació vers diferents fonts estadístiques amb dos nivells: un amb conservació de criteris, tant de definició de les variables com d'estructura interna de la mateixa font, és a dir, donant bastant per vàlid no tant les xifres absolutes de les fonts, sinó les relacions que es podien treure a partir d'aquí. Per tant, actuàvem a través d'estadístiques industrials i estadístiques de producció interior; ara, quant a relacions, el registre d'establiments industrial pel que fa a ocupació, inversions amb actius fixos de ministeri, inversions classificades per diferents conceptes, i comerç, ja que les xifres que s'anaven elaborant amb metodologies de Catalunya exporta, etc. Aquest seria el segon punt a analitzar, diríem que emmarca bastant el producte que ha sortit inicialment. A partir d'aquí diríem que desenvoluparem dues parts fonamentals, que serien: especialització interior, en bases a teories més tradicionals, és a dir, de dotació de factors, amb teories de comparacions d'estructures industrials —de l'Estat espanyol i de Catalunya— quina és la situació de la indústria catalana respecte al conjunt de l'Estat, i a partir d'aquí hem anat desenvolupant qüestions des de quins nivell d'intensitat de capital tenen els sectors i activitats industrials catalans, quin grau de complementaritat quant a indústria espanyola, quin grau de transformació té respecte a l'Estat espanyol, perquè això ens delimitaria en quina situació està la indústria catalana respecte al conjunt de l'Estat.

Una següent part seria la comparació d'estructura industrial en relació amb estructures de països més o menys avançats —països avançats, països intermedis i països en vies de desenvolupament o perifèrics. Això ens donaria exactament què és en conjunt i en cada un dels sectors, quin és el grau de transformació o quin és el cavall que està jugant la indústria catalana en relació amb aquest context.

Un tercer aspecte, molt entroncat amb aquest que deia jo abans, serà detectar quina és l'estructura de comerç catalana, com s'adeqüen les importacions respecte a les teories del cicle del producte, és a dir, si són aquelles importacions que tendeixen a ser tecnològicament controlades per països avançats o no, i en el grau d'exportacions, quines són aquestes exportacions, on es dirigeixen i quin tipus, quant a intensitats o graus de transformació, tenien aquestes exportacions. Un apartat dintre d'aquest conjunt de coses tractaria de veure si la inversió estrangera es fonamenta i es concentra en aquelles activitats que s'introdueixen novament en l'estructura industrial, però que tenen graus de maduresa, aquells productes, relativament estandaritzats. Per tant, el cicle seria d'entrada d'inversió estrangera substitució d'importacions, i amb el temps, creació d'exportacions, i si això es correspon o no amb les entrades de tecnologia procedents d'aquestes mateixes empreses amb capital estranger, és a dir, si el capital estranger comporta o no comporta l'entrada de tecnologia per a fer front a les produccions d'aquests nous productes més o menys estandaritzats.

A partir d'aquí, la Isabel Busom es faria càrrec de la part més d'especialització interna, i després tornaria jo quant a especialització internacional, i mes no tant a contingut, sinó a definir exactament com hem definit els països, i com definim les variables o els criteris bàsics de pas de país a país, de producte a producte.

Jo seré molt breu i la meua intervenció se centrarà a explicar quina mena d'índex hem utilitzat per a comparar l'estructura industrial catalana i l'espanyola i quina mena de conclusions ens ha evocat aquest estudi, que cal tenir en compte que és per trenta-un sectors, que en principi ens hauria agradat que haguessin estat més, però les limitacions que ja ha esmentat l'Antoni Gratacòs ens van imposar una restricció fonamental de trenta-un sectors.

Els tipus de variables que hem estudiat han estat els següents: Veure, en primer lloc, la distribució de l'ocupació del valor de la producció i del valor afegit pels trenta-un sectors de la indústria catalana i espanyola, en el qual, a part d'algunes matitzacions, es veia perfectament una cosa ja sabuda, com és l'especialització catalana en el sector tèxtil, de transformats metàl·lics i químic, enfront d'una espanyola centrada en transformats metàl·lics, alimentari i químic.

Un segon índex d'especialització de la indústria catalana ha estat veure la participació d'aquesta en el conjunt de l'Estat, també quant a producció i a ocupació. Globalment, la participació de la indústria catalana és d'un vint-i-cinc per cent, però, evidentment, hi ha uns sectors que estan molt per sobre d'aquest vint-i-cinc per cent, com són els filats i teixits, o gèneres de punt, paper i arts gràfiques, matèries plàstiques, productes químics industrials i de consum final, transformats plàstics, maquinària i indústries fabrils diverses.

Un tercer punt van ser els canvis de l'estructura de l'ocupació seguida amb les dues estructures industrials. Des del període 58-75 pel que fa a l'ocupació, i del 65-75 pel que fa a la producció. Això ens va fer veure que els canvis van ser molt més acusats a l'estructura industrial catalana, sobretot degut al decreixement de la importància del sector tèxtil, i que els sectors que creixien més en la indústria catalana eren, precisament, els més transformadors.

A totes dues estructures industrials, els sectors tradicionals que l'any 58 tenien més importància van disminuir considerablement; en el cas espanyol va ser l'alimentari, en el català va ser i tèxtils. De tota manera, els sectors aquests que van avançar més l'estructura industrial catalana van ser la indústria química, els metàl·lics, paper i arts gràfiques, amb la qual cosa es configurava una primera especialització de la indústria catalana amb sectors transformadors, i de l'espanyola amb sectors bàsics o bé localitzats o relacionats amb la localització de factors naturals, com podrien ser els sectors de materials de construcció o de metàl·lica bàsica, i finalment el sector de material de transport, que si bé havia crescut molt en els primers temps a Catalunya, després sembla que s'ha donat un canvi i s'ha localitzat a la resta d'Espanya.

Una altra variable que vam comparar entre les dues estructures industrials va ser la intensitat d'utilització dels factors. Per a estimar la intensitat d'utilització de capital, vàrem utilitzar dos tipus d'índex: d'una banda, els que ens indicava el registre d'establiments industrials sobre la potència instal·lada per empleat, contrastat amb el d'inversió en maquinària per empleat. Així vam classificar tres tipus de sectors: d'intensitat en capital, intermedis i intensius en treball, i també el resultat és una mica confirmar la hipòtesi ja molt comuna, com és l'especialització catalana en sectors treball intensius. En aquests, que són fonamentalment el tèxtil i el metall, l'emprament ocupat en aquests sectors a Catalunya representa el seixanta-nou per cent, i el cinquanta-vuit per cent de la producció. En

canvi, en els sectors intermedis hi ha una especialització similar quant a Catalunya i Espanya, i a Espanya és molt més gran l'ocupació valor de producció i valor afegit generat pels sectors intensius en capital.

Quant a la distribució del valor afegit i estructura del valor de la producció de les dues estructures industrials, s'aprecia un increment de la participació del valor afegit, el que vol dir que augmenta el preu de transformació dels respectius sectors, o sigui, que tant la transformació o la distribució subsectorial dels sectors s'inclina cap a sectors més transformadors, com en altra part també es pot explicar per un increment de la participació del treball en el valor de la producció, un increment, potser també, dels costos de personal.

Una altra cosa observada respecte a les dues estructures industrials va ser l'evolució de les necessitats de treball i la seva relació amb el creixement sectorial. Aleshores, el que s'observa és que el creixement de la producció en el sector manufacturer català ha estat, doncs, d'un nou per cent, aproximadament, contra un u i mig per cent anual acumulatiu pel que fa a l'ocupació, el que en definitiva reflecteix un increment de la productivitat, que és diferent segons els tipus de sectors.

Un altre punt a comparar, i que venia a intentar comprovar fins a quin punt era certa la hipòtesi que els establiments industrials a Catalunya són de dimensió inferior als de la resta d'Espanya, va ser el de registre d'establiments industrials i pels trenta-un sectors, veure la distribució tant del nombre d'establiments com dels empleats segons la dimensió. I la conclusió més important que vam obtenir és que en totes dues estructures industrials es dona un minifundisme força preocupant, passant que predomina lleugerament a dins de la indústria catalana l'establiment de dimensió mitjana, i, en canvi, en l'estructura industrial espanyola es dona una polarització molt més acusada entre petits establiments i grans establiments. Un altre factor que ajuda a explicar-ho és l'especialització espanyola en sectors bàsics que es caracteritza, també, per una gran dimensió dels establiments.

Aquest punt el vam intentar desenvolupar d'una manera més qualitativa en el sentit de veure quina relació hi havia entre la dimensió dels establiments i altres variables. Són una mena de correlacions simples, molt grolleres, però que a través de les quals es poden detectar una sèrie de coses interessants. Per exemple, vam observar una relació entre el grau de concentració de l'ocupació i de la dimensió mitjana, entre la dimensió i els costos unitaris de personal, el qual simplement pot voler dir que en aquells sectors d'establiments més grans i en els que possiblement es realitzen economies d'escala, es procedeix a una millor retribució del personal, a part que hi actua un factor de pressió sindical.

I finalment, classificant els sectors segons la dimensió mitjana, es veia que Catalunya es podia dir que estava especialitzada en aquells d'una dimensió mitjana, pròpiament, i que en sectors en què predominen les dimensions menudes hi ha una especialització o estan més localitzats a la resta de l'Estat.

Finalment, vam intentar elaborar un índex de concentració, que en definitiva és concentració de l'ocupació, i no empresarial, com ens hauria agradat, perquè la variable més adient per a això és veure les concentracions de les vendes, però no

hi ha dades disponibles per a totes les empreses quant a les vendes. Aleshores vam utilitzar un índex de concentració de l'ocupació absolut, és a dir, de veure quin percentatge de l'ocupació del sector tenien les quatre grans empreses. Els resultats d'aquest índex va ser observar que els sectors més concentrats podien ser el de matèries plàstiques i fibres artificials, materials de transport, etc. La part més criticable d'aquest índex és que, malgrat tot, trenta-un sectors no és un grau de desagregació suficient per a poder apreciar el grau de concentració realment d'un producte.

Com a manera de resumir conclusions de l'observació d'aquest índex i correlacions realitzades podem esmentar, doncs, en primer lloc l'especialització en subsectors tèxtils, metàl·lics i químics de la indústria catalana; desagregant una miqueta més, l'especialització catalana es concreta en filats i teixits, gèneres de punt, confecció tèxtil, pasta de paper, manipulats i arts gràfiques, farmacèutics destinats al consum final, el sector de maquinària —tant elèctrica com no elèctrica— i, finalment, transformats en matèries plàstiques. L'especialització espanyola és, com ja hem dit abans, en sectors més primaris, com l'alimentació, pels adobades —cuiro— calçat, els sectors relacionats amb la fusta, química bàsica o metàl·lica bàsica o productes químics destinats a l'agricultura, i els de materials de construcció.

Això en el cas de les dues estructures industrials, però especialment en la catalana, i degut a la més gran dependència de la indústria espanyola respecte als costos de primeres matèries pel fet que és una estructura en la qual no tenen més pes els sectors bàsics. Aquest avanç en la participació del valor afegit es pot explicar per la utilització d'elements procedents de sectors bàsics que incorporen innovacions tecnològiques, o bé, simplement, degut a una baixa del preu d'aquestes primeres matèries. Aquestes dues causes són possibles però no les hem pogudes diferenciar.

Finalment, com a conclusió global, el que es pot apreciar és: que la indústria catalana i l'espanyola se situen a uns nivells de desenvolupament diferents, que la indústria catalana s'acosta més a l'estructura sectorial d'un país desenvolupat en la mesura que incorpora sectors transformadors, i que la indústria espanyola, en els últims temps, tendeix a desenvolupar el conjunt d'activitats metàl·liques, encara que no els sectors relacionats amb la maquinària.

El comportament del sector exterior

El que voldria fer seria definir dues qüestions bàsiques. La primera és quins avantatges comparatius té l'exportació catalana i com els hem definit, i la segona és com situar un producte dintre del cicle de què parlava inicialment. Quant a definir els avantatges comparatius hauríem de tenir en compte, prèviament, que —hi ha diversos procediments directes, però tothom sap que no és possible aplicar-los. El criteri pel que nosaltres hem optat definitivament és considerar bàsicament aquelles exportacions catalanes que representen més d'un determinat volum. Hem analitzat aquelles partides que representen més d'un 0'5 per cent, és a dir, aproximadament, més de cinc-cents milions de pessetes. Això és la primera qüestió bàsica.

La segona qüestió bàsica és la definició en el cicle. Aquests productes els hem definit (també es podem definir de diverses maneres, però sempre ens trobem amb la dificultat de l'anàlisi de les produccions i de l'evolució de les produccions a nivell d'exportacions) a través de l'estructura mundial de comerç d'exportació i la classificació d'aquesta estructura per tres grans tipus de països: països avançats, països intermedis i països en vies de desenvolupament. Llavors, quan en funció d'una partida, la ponderació d'aquesta està més o menys situada segons la ponderació d'aquestes exportacions totals, aleshores aquí definiríem que aquell producte està, doncs, en una situació nova tecnològicament, en una situació intermèdia o en una situació menuda segons que la ponderació sigui més alta en països avançats, intermedis o països en vies de desenvolupament. A partir d'aquí, hem realitzat tota l'anàlisi de situacions en el cicle. Quant a importacions, es veu que bàsicament les importacions catalanes s'adeqüen bastant en el llindar tecnològic de països avançats, és a dir, són bastant aquelles que teòricament corresponen a exportacions de països avançats. També hem intentat analitzar les dependències origen i destí de cada un dels sectors quant a importacions, i aleshores hem tractat de fer una sectorització origen i destí d'importacions en les quals s'observa que la majoria de sectors estan depenent, fonamentalment, dels béns de capital, amb més o menys mesura, però fonamentalment dels béns de capital, i això vol dir bàsicament dels béns de maquinària.

Quant a exportació, també s'adequa bastant a la definició inicial, és a dir, l'exportació catalana, amb uns percentatges molt elevats, està dirigida a països avançats amb la majoria de partides aranzelàries amb les quals, teòricament, correspondrien fases intermèdies, i amb molta menys mesura amb fases avançades o amb fases menudes, és a dir, al revés. Bàsicament, ha estat exportant productes molt madurs a països avançats, que és el que li correspondria com a estructura intermèdia.

Aleshores podríem continuar desenvolupant qüestions d'exportació i importació més a nivell sectorial, però penso que podríem deixar-ho per al col·loqui, si realment interessa.

Finalment, només voldria fer dues referències quant a inversió estrangera. Quant a aquest punt hem analitzat les entrades 1970-1977 per cada un dels sectors, la qual cosa ens vindria a confirmar les teories inicials; així, molt grollerament, torno a repetir que són primeres hipòtesis dintre d'un conjunt molt més ampli, però que ens vindria a confirmar que les inversions estrangeres s'estan situant fonamentalment en sectors que podríem definir de capitals intensius i que han introduït nous productes en els darrers anys, i que a la vegada són sectors que estan fent transferències de pagaments de tecnologia, relativament molt elevades en relació amb les altres i en relació amb diferents ponderacions —ponderacions a nivell de producció o vendes, etc. Dintre de cada un d'aquests conjunts hem fet unes anàlisis de mostreig, bàsicament centrades en grans empreses —grans empreses voldria dir, aproximadament, les tres-cents catalanes dintre les mil cinc-cents espanyoles— en les quals observem les variacions que ha tingut cada una de les mostres classificades per sector. Les mostres tenen fiabilitat diferent, és a dir, aquestes empreses consideren bastant algun sector i altres sectors no tant, però que d'alguna manera ens vindria a confirmar que inversions estrangeres i tecnologia se centren amb percentatges que superen

bastant, en tots els sectors, el setanta per cent quant a inversions estrangeres i tecnologia. Això ens vindria a confirmar o a formular les primeres hipòtesis, que s'haurien de contrastar més acuradament, pel fet que són aquestes empreses les introductores de nous productes en sectors globalment, si es pot dir, relativament nous, o en sectors relativament vells, però que suposen, doncs, bastants avenços quant al grau de transformació d'aquests mateixos productes.

I més o menys jo voldria acabar així i a partir d'aquí ja podríem començar a avançar alguna de les parts que us interessés més quant al que he exposat.